

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ РЕЛОКАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Валерія ГУСАР

*здобувачка вищої освіти юридичного факультету
Донецького національного університету імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна*

Анна ШАПЕЛЬСЬКА

*здобувачка вищої освіти юридичного факультету
Донецького національного університету імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна*

Одним із ключових способів виживання українських компаній у кризовій ситуації, спричиненій введенням воєнного стану, стала релокація виробничих потужностей. Підприємства опинилися перед вибором: зупинити свою діяльність чи переміститись до більш безпечних регіонів країни.

Згідно з науковими поглядами визначення поняття «релокація» тлумачиться доволі неоднозначно. Наприклад, Л. Плашук під релокацією розуміє процес перенесення місця фізичного розташування підприємства з місця постійної дислокації повністю або частково задля збереження можливості роботи підприємства та повноцінного його функціонування¹. Г. Кундєєва, Л. Мартинюк визначають релокацію бізнесу як переміщення підприємств на безпечну територію в межах країни або за кордон². В дослідженні О. Захарової релокація бізнесу розглядається як один з дієвих інструментів соціально-економічного оздоровлення регіонів України та збереження технологій³. Щодо законодавчої дефініції, в Законі України від 28.07.2022 р., № 2468-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та економічного відновлення держави» немає єдиного чіткого визначення процесу релокації підприємств, що свідчить про законодавчу прогалину.

¹ Плашук Л. (2022). Посібник з релокації підприємств. Покроковий план дій підприємств з релокації. С. 5-6.

² Кундєєва Г., Мартинюк Л. (2022). Релокація як спосіб відновлення та підтримки бізнесу у період агресії. *Конкурентоспроможність національної економіки: матеріали XX Міжнародної науково-практичної конференції*. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ. С. 107.

³ Захарова О. (2022). Релокація підприємств як інструмент відновлення економіки України. *Економіка підприємства: теорія та практика*. Збірник матеріалів IX Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ. С. 136.

Процес релокації підприємств включає такі основні етапи як: 1) аналіз обставин – оцінка ризиків, фінансових можливостей, а також логістичних аспектів щодо переміщення бізнесу; 2) визначення головних цілей релокації – встановлення ключових завдань (збереження виробництва, захист працівників, пошук нових ринків або партнерів тощо); 3) пошук можливих опцій для переміщення – аналіз безпечних регіонів, доступної інфраструктури, можливостей державної чи міжнародної підтримки; 4) підготовка підприємства до переїзду – розробка плану переміщення, юридичні питання, підготовка персоналу та обладнання; 5) релокація – фізичне переміщення підприємства, транспортування обладнання, організація нової локації; 6) початок роботи – запуск виробничих або операційних процесів, налагодження комунікацій з постачальниками та клієнтами; 7) налагодження роботи підприємства – адаптація до нових умов, оптимізація роботи, розширення бізнесу на новій території⁴. Дотримання цих кроків є важливим інструментом для підприємств задля збереження своєї діяльності та забезпечення стабільності в умовах невизначеності.

Релокація є складним процесом, що вимагає ретельного планування та виконання. Залежно від цілей, ресурсів і обставин підприємства можуть обирати різні типи релокації, основними з яких є повні, часткові та змішані. Повна релокація – це переміщення всього підприємства, включаючи обладнання, персонал та ресурси, на нове місце. Цей вид релокації характерний переважно для малих підприємств, оскільки вони мають менше обладнання, що значно полегшує його перевезення. В умовах підвищеної небезпеки підприємства різних галузей вдаються до часткової релокації, яка полягає у переміщенні лише частини своїх підрозділів у більш безпечні місця, що може бути зумовлено неможливістю повної релокації через унікальність виробництва, обмеженість ресурсів або небажання персоналу переїжджати, а також прагненням знизити ризики та розширити бізнес. Щодо змішаного типу релокації, він допомагає розширити ринки збуту та оптимізувати логістику підприємства. Цей тип одночасно дозволяє відкривати нові виробничі місця в стратегічно важливих регіонах, не зупиняючи при цьому роботу виробництва.

Також існує внутрішня та міжнародна релокація. Внутрішня релокація передбачає переїзд підприємства з одного регіону в інший в межах держави, що може бути зумовлено різними чинниками, зокрема введенням воєнного стану. Цей процес відіграє ключову роль у збереженні економічного потенціалу країни. Міжнародна релокація, або «офшорінг», як ще називають, передбачає переміщення підприємства за межі держави⁵. Головними причинами цьому є пошук нових ринків, зниження витрат на виробництво, доступ до кваліфікованої робочої сили, сприятливий інвестиційний клімат або політична нестабільність у країні походження. Цей процес є більш

⁴ Плашук Л. (2022). Посібник з релокації підприємств. Покроковий план дій підприємств з релокації. С. 5-6.

⁵ Запухляк І., Красняк О. (2022). Релокація: суть, типи та проблеми. *Вісник Хмельницького національного університету*. Вип. 6. Т. 2. С. 258-259.

складним, ніж внутрішнє переміщення, оскільки потрібно враховувати низку аспектів, зокрема юридичні та податкові питання в країні перебування, адаптація персоналу до нового середовища, можливі логістичні труднощі тощо.

24 лютого 2022 року Російська Федерація здійснила відкрите вторгнення на територію України. Внаслідок таких агресивних дій економіка держави зазнала суттєвих змін, які призвели переважно до негативних наслідків. Насамперед така динаміка була спричинена тим, що чимала кількість масштабних підприємств, які розміщувалися на Сході держави, стикнулася з прямою загрозою свого подальшого функціонування в умовах введення на всій території України воєнного стану. Відповідно до п. 15.1. статті 15 Податкового кодексу України (далі – ПК України) платниками податків визнаються фізичні особи (резиденти і нерезиденти України), юридичні особи (резиденти і нерезиденти України) та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування або провадять діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування згідно з цим ПК України або податковими законами, і на яких покладено обов'язок із сплати податків та зборів згідно з ПК України⁶. Отже, внаслідок збройної агресії Російської Федерації держава фактично почала втрачати тих платників податків, які мали об'єкт оподаткування, й відповідно сплачували податки та збори до державного бюджету, що негативно позначилось на економічній ситуації в цілому.

Частина підприємств змушені були припинити свою діяльність через наявні ризики, пов'язані окупацією територій, на яких вони провадили свою діяльність, частина – продовжили розвивати свій бізнес у таких непростих умовах, зокрема шляхом релокації. За оцінками експертів станом на 31 грудня 2023 року загальна вартість реконструкції та відновлення України складатиме 486 млрд дол США протягом наступного десятиліття, що перевищує попередню оцінку на 75 млрд дол. США, яка становила 411 млрд дол США рік тому⁷. Загалом подолання збитків, заподіяних воєнними діями, можливе лише внаслідок економічної стабільності. Слід відзначити, що протягом трьох років від широкомасштабного вторгнення український бізнес поступово пристосувався до воєнних реалій, підприємства продовжили функціонувати шляхом переміщення у більш безпечні регіони країни чи за кордон. Яскравим прикладом може слугувати компанія «Ажас Systems», яка з початком воєнних дій в Україні успішно розмістилася в Туреччині. Врахувавши досвід провідних міжнародних компаній, таких як: The 3M Company, Johnson Controls, Toyota, виробництво в Туреччині розпочалося у жовтні 2022 року. Це дозволило створити тривалу географічну різноманітність у виробничих процесах, оскільки два

⁶ Податковий кодекс України: від 02.12.2010 р., № 2755-VI. *Офіційний вісник України*. 2010. № 92. Ст. 3248. (Із змінами).

⁷ Спільний пресреліз ООН, Світового Банку, Європейської комісії та уряду України. Оновлена оцінка потреб України на відновлення та відбудову. 2024. URL: <https://ukraine.un.org/uk/260758-оновлена-оцінка-потреб-україни-на-відновлення-та-відбудову> (дата звернення: 29.03.2025).

підприємства продовжили функціонували в Україні, один – розпочав успішну діяльність в Туреччині⁸.

Якщо брати до уваги саме зовнішню релокацію підприємств в умовах воєнного стану, все активніше в епіцентрі наукового дискурсу опиняється проблематика рещорінгу – повернення бізнесу під національну юрисдикцію⁹. Ці чинники мають впливати на покращення економічної стабільності України.

Важливим аспектом є те, що Міністерством економіки України (далі – Мінекономіки) було розроблено онлайн-платформу, що передбачає практичну реалізацію урядової програми з переміщення українських підприємств, що знаходяться в зоні бойових дій, на відносно безпечні території України для відновлення їх роботи¹⁰. Окрім цього Мінекономіки визначає черговість релокації компаній. Пріоритет мають стратегічні підприємства та компанії, які виробляють товари першої необхідності, тобто усе для забезпечення військових та цивільного населення. Важливою перевагою є те, що підприємства, які мають змогу самотужки перевезти своє обладнання, отримують допомогу з логістичних питань, зокрема шляхом надання пільг при перевезенні «Укрзалізницею». Іншим прикладом підтримки релокованих підприємств є ТОВ «Компанія «Центр Лтд»», яка активно долучилась до цього процесу, шляхом надання консультацій тим підприємствам, які були змушені змінити місце дислокації із зони активних бойових дій на Захід України¹¹.

Отже, держава з початком повномасштабного вторгнення особливо зацікавлена в релокації українських підприємств у більш безпечні регіони країни та забезпечення правової й організаційної підтримки. З цією метою запущено цифрову платформу для допомоги в релокації, надано ряд логістичних переваг, можливість безкоштовного консультування зі спеціалістами, що у сукупності стимулює український бізнес до ефективного функціонування на території України в сучасний період воєнного стану.

⁸ Кудирко Л.П., Обозний В.В. (2024). Релокація українського бізнесу в умовах війни з РФ. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Т. 2. № 20. С. 128.

⁹ Кудирко Л.П., Обозний В.В. (2024). Релокація українського бізнесу в умовах війни з РФ. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Т. 2. № 20. С. 123.

¹⁰ Програма релокації підприємств: Міністерство економіки України. 2025. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv> (дата звернення: 29.03.2025).

¹¹ Смочко Н., Лужанська Т. (2022). Релокація українського бізнесу як інструмент економічної безпеки в умовах військового стану. *Journal of Scientific Papers «Social Development and Security»*. Vol. 12, No. 4. pp. 112–118.